

УДК 82
ББК 83.3(0)9

**ТАҲЛИЛИ ҚИЁСИИ ТИМСОЛИ ЗАНОН
ДАР “ШОҲНОМА”-ҲОИ
АБУЛҚОСИМИ ФИРДАВСӢ ВА
АБӢМАНСУР САОЛИБИИ НИШОПУРӢ**

Ризоева Рухсора Бурхоновна, омӯзгори
факултети педагогии МДТ “ДДХ ба
номи акад. Б. Гафуров” (Тоҷикистон,
Хучанд)

**СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ
ОБРАЗОВ ЖЕНЩИН В “ШАХНАМЕ”
АБУЛЬКАСИМА ФИРДОУСИ И
АБУМАНСУРА САОЛИБИ НИШОПУРИ**

Ризоева Рухсора Бурхоновна,
преподаватель педагогического
факультета ГОУ “ХГУ им. акад.
Б.Гафурова” (Таджикистан,
Худжанд)

**COMPARATIVE ANALYSIS BASED WITH
THE IMAGES OF WOMEN IN “SHOH-
NAME” BY ABULKOSIM FIRDAWSI AND
ABUMANSUR SAOLIBI NISHOPURI**

Rizoeva Rukhsora Burkhonovna,
assistant of the Faculty of Pedagogy under
the SEI “KhSU named after acad.
B.Gafurov” (Tajikistan, Khujand)
E-MAIL: rustamov_73@mail.ru

Калидвожаҳо: “Шоҳнома”, Абулқосими Фирдавсӣ, Саолиби Нишопурӣ, ҳамоса, тимсоли занон, Рудоба, Таҳмина, Рустам, Ширин, Судоба.

Офариниши тимсоли занон дар осори гиноӣ ва ҳамосии асримиёнагии классикии форсу тоҷик таърихи тӯлонӣ дорад. Мавзӯи баҳси мақола таҳлили қиёсии тимсолҳои барҷастаи занон дар “Шоҳнома”-и бузурги Абулқосими Фирдавсӣ ва асари ҳамноми он, ки аз ҷониби ҳаким Саолиби Нишопурӣ ба забони арабӣ таълиф гардидааст, мебошад. Муаллиф зимни таълифи мақола ба махсусиятҳои инъикоси образи занон дар асари безаволи “Шоҳнома” ва тарҷумаи он аз ҷониби Саолиби Нишопурӣ, ки дар асри II эҷод шудааст, тавачҷуҳ зоҳир намуда, мухтасоти таълифу тарҷумаи ин асарро ба арабӣ ба маърази таҳқиқ кашидааст. Дар асоси таҳлили қиёсии симоҳои Фаронак, Синдухт, Рӯдоба, Таҳмина, Ҷарира, Фарангис, Катоюн ва дигарон ва муаллиф ба хулоса расидааст, ки таълифоти Саолибӣ ва равиши кори ӯ дар тарҷумаи “Шоҳнома”-и безаволи Фирдавсӣ ба забони арабӣ ва ё равиши таълифи “Шоҳнома”-и мансур аз меъёрҳои бархурдор аст, ки таҳқиқи он дар илми адабиётшиносӣ ва назарияи тарҷума муҳиманд.

Ключевые слова: “Шахнаме”, Абулькасим Фирдоуси, Саолиби Нишопури, эпика, образы женщин, Рудоба, Тахмина, Ширин, Судоба.

Темой исследования является сопоставительный анализ ярких женских образов в “Шахнаме” Абулькасима Фирдоуси и одноименного произведения на арабском языке Саолиби Нишопури, созданного в XI веке. Создание женских образов в средневековых лирических и этических произведениях персидско-таджикской литературы имеет древнюю историю. В исследовании уделено внимание стилю Фирдоуси при отражении образов женщин в “Шахнаме” и особенностям творческой манеры Саолиби в ходе перевода “Шахнаме”, а также процессу передачи данных материалов в арабском переводе этого произведения. На основе сопоставительного анализа образов Фаронак,

Синдукт, Рудобы, Тахмины, Джариры, Фарангис, Катоюн и других дано заключение, что произведение Саолиби и стиль его работы в процессе перевода “Шахнаме”, а также сама суть создания прозаического варианта данного произведения на арабском языке имеют определённые критерии, исследование которых является важным аспектом литературоведения и теории перевода.

Keywords: “Shoh-Name”, Abulkasim Firdawsi, Saolibi Nishopuri, epic, images of women, Rudoba, Takhmina, Shirin, Sudoba.

The subject of the study is a comparative analysis beset with bright female images in "Shoh-Name" by Abulkasim Firdawsi and the literary production under the same title written in Arabic by Saolibi Nishopuri being created in the XI-th century. The creation of female images in medieval lyrical and epic works of Persian-Tajik literature has an ancient history. Particular attention is paid to Firdawsi's style when reflecting women's images in "Shoh-Name" and the peculiarities of Saolibi's creative style in the course of translation of "Shoh-Name", as well as to the process of transmitting these materials in Arabic translation of the relevant literary production. Proceeding from the comparative analysis in regard to the images of Faronak, Sindukht, Rudoba, Takhmina, Jarir, Farangis, Katoyun and others, the conclusion is made that Saolibi's literary production and the style of his work in the process of translation of "Shoh-Name" as well as the very essence of creating a prosaic variant have certain criteria whose research is an important aspect of literary criticism and theory of translation.

Адибону сухансароёни адабиёти форсу тоҷик дар даврони мухталиф вучуди пурасрори беканор, симо ва ҳислату атвори занонро дар офаридаҳои бадеии ҳеш инъикос намуда, дар доираи ин мавзӯ асарҳо ва як зумра симоҳои ҷовидонае офаридаанд.

Чараёни таҳаввули офариниши тимсоли зан дар осори ҳаттӣ аз достону маснавҳои Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, “Шоҳнома”-и Дақиқӣ, “Шоҳнома”-и Абулқосими Фирдавсӣ ва дигарон сарчашма гирифта, ин анъана дар қарнҳои X-XII дар як қатор асарҳои адабӣ идомаву инкишоф ёфтааст. “Ғаршоспнома”-и Асадии Тӯсӣ, “Ҷомӣи Ҷӯшн”, “Ҳингбут ва Сурхбут”-и Унсурӣ, “Ҳадиқа”-и Санӣ, “Ҳусравнома”-и Фариҳуддини Аттӣ, “Вис ва Ромин”-и Фаҳриддини Гургонӣ, достонҳои “Ҳамса”-и Низомӣ аз ҷумлаи ин асарҳо маҳсуб мешаванд.

Дар миёни ин осор “Шоҳнома”-и Фирдавсӣ аз зумраи офаридаҳои адабие шинохта шудааст, ки дар онҳо ҳеҷраи зан мақому мавқеи ҳосса дорад. Дар ин ҳамоҳанг муҳташам зан нақши ҳеле воло дошта, тасвири бузургиву шаҳомат, қорнамоию шӯҷоат, одобу фазилат, тавоноиву зебоии ҷисмониву руҳонии ӯ аз масоили асосӣ маҳсуб меёбад. Фирдавсӣ беҳтарин ҳислати занонро дар мардонагиву вафодорӣ, хушбаёнӣ ва суҳанварӣ, ҳирадмандиву нақӯқорӣ ва ахлоқи поқу шарму поқдоманӣ дарёфт намудааст.

Ҳоваршиносии рус Бертелс дар асари ҳеш “Низомӣ ва Ҷӯзули” навишта буд, ки “симои зан дар “Шоҳнома”-и Фирдавсӣ бағоят аҷибу гувору офарида шудааст. Фирдавсӣ тавонистааст, анъанаву суннатҳои пешинаро нигоҳ дорад. Занони “Шоҳнома” ёрони сазовори қаҳрамононии ҳамоҳанг ва баҳри иҷрои мақсаде, ки дар пеш гузоштаанд, кӯшиш ба ҳарч медиҳанд. Рӯдобаву Таҳмина аз ин қабил занонанд...” (3.226). Дар адабиётшиносии тоҷик Ҷонн Бобоқалонӣ дар як қатор мақолаҳои доир ба ҷанбаҳои мухталифи образҳои занони “Шоҳнома” ва нақши онҳо дар ин асар

чунин қайд мекунад: "Занон дар тасвири Фирдавсӣ он қувва ва иқтидореро, ки дар давраи модаршоҳӣ доштанд ва ҷамъият низ бештар ба он қувваву иқтидори зан эътиқод намуда, ўро ба зинаи ҳудой бардошта буд, зи нав рӯй оварданд ва шояд яке аз сабабҳои эҳёи образи зан дар эҷодиёти Фирдавсӣ дар ҳамин бошад" (6, с. 14).

Дар адабиёти форсӣ мо бештар ба мафҳумҳои вомехӯрем, ки ифодагари воқеи ҳодиса, ҳолату руҳияи қаҳрамонӣ мебошанд ва муҳаққиқон бештар ба ин маънӣ аз жанри ҳамоса суҳан мекунанд, ки дар вусъати худ асотиру ривоёт, амалҳои қаҳрамонӣ ва дилова-рию шучоатро ҷой додааст. Дар сарғаҳи ин асар метавон аз "Шоҳнома"-и Ҳаким Фирдавсӣ ном бурд ва ҳудӣ мафҳуми "ҳамоса" дар луғат ба маънии диловарию шучоат тафсир ёфта, аз қадимтарин навъҳои адабӣ маҳсуб мешавад. Таҳқиқу баррасии ҷеҳраи зан дар осори ҳамосавии Фирдавсӣ заруратеро пеш меоварад, ки заминаҳои ташаккул ва таҳаввули симои занро дар эҷоди ин ҳаким аз қиссаву ривоёти қадима ва осори мазҳабӣ ҷустуҷӯ намоем. Танҳо ба ҳамин васила равшан мегардад, ки дар асотиру осори ривоятӣ, дostonҳои ҳамосавии қадима ҷилваӣ хунарии ҷеҳраи занон махсусиятҳои муайянеро соҳиб гардида, ҳислатҳои аҳсан ва нуқсонҳои онҳо дар ин навъ осор ба таври кулӣ баррасӣ шудаанд. Ҳакими Тӯс дар ин замина маҳорати беандозае нишон дода, фазоилу арҷмандии ҷинси латифро ситоиш кардааст ва ба истисноӣ чанд маврид мо бештар ба занони некӯманишу поксирӣш вомехӯрем, ки аз арҷгузори Фирдавсӣ ба шахсияти занон дарак медиҳад. Мазмуну мундариҷа ва муҳтавои "Шоҳнома"-ро ҳимояти додгариву хирад, мардиву покӣ, ростиву накӯкорӣ, ватандӯстиву миллатпарварӣ дар робитаву пайванди ногустаи зан дар бар гирифтаанд, ки занону духтарон дар ҳалли ин гуна масоил ҳиссагузори бешдоранд. Дар "Шоҳнома"-и Фирдавсӣ ба модар ва эҳтироми вай диққати махсус дода шуда, тасвири далерии нотарсии ў аз масоили асосӣ ба шумор меравад. Дар ин асар модар ҳимии ҷони фарзанд, муборизи пойдории ишқи ў, бадунёварандаи паҳлавони номӣ, насиҳатгар ва барпокунандаи сулҳу амният тасвир шудааст. Аз модарони шўҳратманди ин ҳамоса метавон Фаронак, Синдухт, Рӯдоба, Таҳмина, Ҷарира, Фарангис, Катоюн, модари Искандарро ёд кард.

Фаронак аз занони барҷастаи асар аст, ки бо Отибин издивоҷ мекунад ва ҳосили ин издивоҷ фарзанде аст бо номи Фаридун. Фаронак аз модарони хушноми "Шоҳнома" аст, ки ҷаҳони пур аз бедодро нобуд кард ва оромии сулҳро пойдор намуд. Тавассути симои Фаронак Фирдавсӣ инсонеро тасвир кардааст, ки офарандаи паҳлавони номист ва аз инъикоси ҷеҳраи ў назари некбинонаи шоир нисбати занону духтарон аён гаштааст ва Ҳакими Тӯс ўро ҳамчун маҳсули замони зулм ва беадолатии Заҳҳок, муборизи ғафол баҳри оромиву осоиштагии халқ тасвир намудааст, ҷунончи вақте Заҳҳок хунхору аждаҳдӯш аз пайи Фаридун афтада, ўро нобуд кардани мешавад, Фаронак фарзандашро ба Албурзкӯҳ оварда, ба марди парҳезгору накуворе супорида чунин мегӯяд:

*Фаронак бад-ў гуфт: к- "Эй покдин,
Манам сўгворе зи Эронзамин.*

Бидон, к-ин гаронмоя фарзанди ман

Ҳамебуд хоҳад сари анҷуман. (1, 1.с. 80)

Дар "Шоҳнома"-и Саолибии Нишопурӣ номи Фаронак ҳатто оварда нашудааст ва танҳо ба ин тавре ки аз китоб иқтибос меорем, адиб ўро ёдрас намудааст: "Дар ҳамин рӯзгор зани Отибин аз хонадони Таҳмурас, ки бордор буд ва аз бими Заҳҳок обастани худро ниҳон медошта буд, писаре бизод, ки падар ўро Фаридун номид ва модару фарзандро бо дурандешии комил бо модагови ширдех, ки "гови Бармоюн"

ном дошт, ба чаманзоре фиристод... Чун аз шир хӯрдан баромад, падар Фаридунро ҳамчунон бо дурандешии тамом ба кӯҳе баланд бурд...” (8, с.54).

Чуноне ки аз иқтибоси овардаамон бармеояд, Саолибӣ монанди Фирдавсӣ ҳамдарди инъикосгари ҷоннисориву ранҷу захмати Фаронак набуда, балки дурандешиву устувории падари Фаридун-Отибинро нақл намудааст, ки аз рӯйи мазмуни сюжет низ аз “Шоҳнома”-и Фирдавсӣ тафовут мушоҳида мешавад.

Тимсоли дигари овозадори ҳамосаи Фирдавсӣ ҳамчун зан ва модари ғамхору чораандеш ин Синдухт ҳамсари Меҳробӣ Кобулӣ нахустин шаҳбонуи “Шоҳнома” аст. Омезиши хирадмандиву виқор бо дилсӯзии модарона шахсияти ин занро шоёни таҳсин иамудааст. Ё дар ниҳояти зиракиву кордонӣ Рӯдобаро бо Зол ба мақсад расонид. Зане аст бархурдор аз тавоноӣ дар ризоияти шавҳари бадфелу оташмизочи хеш. Синдухт шаҳбонуи устувор, модари сазовор, ҳамсари вафодор аст, зеро вақте Меҳроб меҳост Рӯдобаро сар аз тан ҷудо намояд, модари хирадманду кордон ба вай муроҷиат намуда мегӯяд:

*Битарсид Синдухт аз он шермард,
Ки Рӯдобаро андарорад ба гард.
Бад-ӯ гуфт: “Паймон-т хоҳам нахуст,
Ки ӯро супорӣ ба ман тандуруст. (1,1, с.290).*

Меҳроб чун шер гуррон гашт, даст бар шамшер зад ва гурӯшид, ки ҷаро духтари худро вақти тавлид шуданаш зинда монд:

*Накуштам, нарафтам ба роҳи ниё,
Кунун сохт бар ман чунин кимӣ. (1,1, с. 288)*

Фирдавсии бузург ин ақидаи нодурусту кӯркӯронаи Меҳробро нисбати духтараш маҳкум намуда, дар тимсоли Синдухт ақлу хиради волои зан ва побанд набудани ӯро ба ҷаҳлу ҷоҳилияти замон таъкид намудааст:

*Чунин гуфт Синдухт, к-“Эй паҳлавон,
Аз ин дар магардон ба хира забон”. (1,1, с. 288)*

Саолибии Нишопурӣ дар “Шоҳнома”-и мансури худ нисбат ба симои Фаронак дида, ба ҳислату рафтори Синдухт ҳамчун шаҳбонуи бохирад таваҷҷӯҳи хоса зоҳир намуда, дар асараш амалиёти ин қаҳрамонро дар муқоиса бо образи Фаронак, ки аз табақаи поёни ҷамъият буда, намояндаи халқи одӣ аст, батафсил нақл намудааст. Барои ба мақсад расонидани Золу Рӯдоба Синдухт ба Меҳроб муроҷиат намудааст, ки ки аз гуфтори боақлонаи завҷаи хеш Меҳроб фикри худро тағйир медиҳад ва шукр мекунад, ки Худованди бахшоянда ӯро ба чунин фарзанд муносиб дидааст. Порчае аз асари Саолибӣ меорем, ки тақвияти далели ин гуфтаҳои: “Синдухт гуфт: агар ба ман дастурӣ диҳӣ, ки он чӣ мебоҳам анҷом диҳам, ту ва худро бо хости Худо ва ёриҳои аз ин ғирифторӣ ҳароснок вораҳонам ва қорамро ту биписандӣ. Меҳроб гуфт: Дорой ва ганҷинаҳои ман дар дастраси туст. Ҳар чӣ мебоҳӣ бикун. Синдухт шавҳарро намоз бурд ва барои пешвоз аз Сом омода шуд ва он чӣ бояста буд, аз дорой ва қолаҳои боарзиш фароҳам кард” (8, с. 79).

Фирдавсӣ ва ҳам Саолибӣ хиради занро дар мадди назар гузошта, Синдухтро чун инсонӣ ботадбиру рӯй арзёбӣ қардаанд:

*Яке чора овард аз дил ба ҷой,
Ки буд ҷарфбин ӯ ба тадбиру рӯй. (1,1, с.314).*

Дар “Шоҳнома”-и Саолибӣ омадааст: “Синдухт гуфт: Мужда бодат, ки Сом низ аз дoston огоҳ аст ва аз он саҳт хушнуд ва худ ба дидори Манучехршоҳ рафтааст, то

ӯро барои ин пайванд хурсанд кунад. Ба зудӣ барои бастанӣ пайванд ба сӯи мо хоҳад омад. Меҳроб гуфт: агар чунин бошад, ки ту мегӯӣ, ҷойи сипос ва шодӣ аст" (8, с. 78).

Аз порчаҳои дар боло овардашуда ба чунин хулоса меоем, ки ҳар ду адиб низ дар ташаккул ва тақомули ҳислати қаҳрамонони асар, яъне шоҳону давлатдорону паҳлавонон хиради занро воло бардошта, дар симои Синдухт занеро тасвир мекунанд, ки бо ақлу идрок тавонист шавҳари бағазабомандаи худро аз ақидаи пешгирифтааш баргардонад, дар дили ӯ нисбати фарзандаш меҳр пайдо карда, тавасути ин амалиёт духтарашро ба мурод бирасонад. Яъне, Синдухт дар "Шоҳнома" аз ҷумлаи модаронест, ки баҳри хушбахтиву осоиши фарзанд кӯшиши зиёд дорад.

Симои дигаре, ки дар "Шоҳнома"-и Фирдавсӣ назаррас аст ва бо ҳислатҳои фардии худ бештар чун модар зухур намудааст, Таҳмина мебошад. Шоир дар симои ӯ модари аламзада, ки аз бедодиҳои замон фарзандаш бо дасти падар кушта шуд, ба тасвир оварда, дар ботини ин зан кину адоватро нисбати бесарусомониҳои давр бедор месозад. Худи Фирдавсӣ, ки тараннумгари Рустами Достон аст ва шоири ватандӯсту халқпарвар, ҷоннисор дар роҳи ҳифзи ягонагии ӯ хоки меҳан аст, аз ибтидо то интиҳои ҳамоҳангӣ мунодигари муҳассаноти паҳлавониҳои бемислу монанди Рустам аст. Аммо аз таҳлили мазмуну мундариҷаи "Шоҳнома"-и Саолӣ ба чунин хулоса омадем, ки шоир монанди Фирдавсӣ дӯстдору маҳбуби ин ин паҳлавони номиву мардумӣ нест, зеро дар ягон ҷойи асараш на номи Таҳмина, на номи Сӯҳроб, на Гурдофарид оварда нашудаанд, оид ба Рустам низ танҳо дар ҳаҷми як саҳифа баъд аз "Достони Зол бо духти Меҳробшоҳ" нақле оид ба зода шудани Рустам ва барӯманд гаштани вай оварда шудааст ҳалос.

Дигар аз симои заноне, ки дар "Шоҳнома"-и Фирдавсӣ ва ҳам дар "Шоҳнома"-и Саолӣ Нишопурӣ ҳамчун ҳамсар ва модари ғамхору дӯстдори фарзанд намоён аст, ин образи ҳамсари Гуштосб ва модари Исфандиёр – Катоюн духтари қайсари Рум мебошад. Катоюн аллакай дар ибтидои достон ҳамчун ёри соҳибхирад, бинодилу ройзан ва боақлу хирад аз ҷониби ҳар ду адиб тараннум карда шудааст. Фирдавсӣ аз забони Катоюн таъкид мекунанд, ки ӯ ҷӯи сарвату тоҷу тахт нест, балки ҳоҳони хушбахтиву хушрӯзиву осоиштагист, ҷуноне ки ӯ ба Гуштосб муроҷиат намуда мегӯяд:

*Катоюн бад-ӯ гуфт, к- "Эй бадгумон,
Маҷав тез бо гардиши осмон.
Чу ман бо ту хурсанд бошам ба бахт,
Ту афсар чаро ҷӯиву тоҷу тахт?"* (1,6, с. 29)

Саолӣ низ дар "Шоҳнома"-и худ баъд аз нақли ҳашмигӣ гаштани Қайсари Рум аз интиҳоби духтараш ва рондани Катоюну Гуштосб чунин суҳбати онҳоро меоварад: "Гуштосб ба Катоюн гуфт: эй бонуи озода, барои ту бояста нест, ки аз хоҳиш ва он ҳама нозу осоиш ба ҳонае дуру танг бӣӣ. Бидон, ки ман мардеам дур аз меҳан ва наметавонам, ҷунонки бояд, ҳаққи тӯро бигзорам ва мояҳои осоиши бонуе, чун тӯро ба гунае, ки дархӯри туст, фароҳам оварам. Катоюн гуфт: эй ҷавон, ман ба фармони Худо ва ту хушнудам ва аз ту меҳоҳам, ки ба сарнавишти Худо хушнуд бошӣ ва ба зиндагӣ бо ман хурсанд шавӣ, он ҷиро, ки Худо хоҳад ва кунад, устувор бидор ва саранҷоми некро ҷашм бидор. (8.144)

Фирдавсӣ зимни образи Катоюн ақлу хиради зан, рӯҳияи зан-модарро ба ҳубӣ инъикос намуда, ба иродаи мустаҳками модарон, умуман инсонҳои соҳибхирад ишора карда, ташаккули шахсияти инсонро дар омезиши ақлу хирад таъкид месозад. Катоюн ҳамчун модари офаридаи шоир шахси мушфиқу меҳрубон аст, ки аз нокоми-

ҳои Исфандиёр аз соҳиби тоҷу тахт шудан месӯзад, нисбати тақдири ӯ бетараф нест. Дар “Шоҳнома”-и Фирдавсӣ ва ҳам дар “Шоҳнома”-и Саолибӣ Катоюн мекушад, фарзандашро насихат намояд ва мегӯяд, ки бе тахти Гуштосб ҳам Исфандиёр соҳиби мартабаву манзалати баланд аст, зеро назди меҳтарону сипоҳиён соҳиби обрӯву меҳру муҳаббати онон аст, аз пайи тоҷ гашта сари барнои худро барбод надихад ва ба ӯ мурочиат намуда мегӯяд:

Падар тир гаштасту барно туй,

Ба зӯру ба мардӣ тавоно туй.

Синаҳ яксара бар ту доранд чаши,

Маяфган танат дар болоҳо ба хаши. (1, 6, с. 298)

Саолибӣ низ Катоюнро ҳамчун зан ва модари хирадманду оқила тасвир намуда, дар талоши нигоҳ доштани ҷони фарзандаш аст, зеро вақте Исфандиёр аз рафтори падараш Гуштосб дилтанг шуда, шикояти падарро назди модараш бурд, ӯ чунин мегӯяд: “Катоюн гуфт: фарзандам, чӣ ниёзе аст дар бораи чизе бо падар сухан бигӯй, ки тӯро хурсанд насозад ва чизе аз ӯ бихоӣ, ки надихад. Падар то зинда аст, онро ба ту вогузор нахоҳад кард ва аз ту дар ин бора баҳра нахоҳад бурд. Агар чӣ ӯ шоҳ хонда мешавад, аммо дар ҳақиқат подшоҳ ту ҳастӣ, зеро дасти ту дар корҳо боз аст ва фармони ту равост... Шикоебӣ пеша кун ва рӯзшуморӣ кун ва шод бош (8, с.183).

Ҳамин тавр, Ҳакими Тӯс дар намунаи ин чанд қаҳрамонони асар ақлу хиради зан, кордонии ӯро пеши назар гузошта, рӯҳияти зан-модарро то андозае омӯхта, ки аз душвортарин муаммоҳо ба осонӣ раҳой меёбад. Шоир ба иродаи мустаҳками модарон ва умуман инсонҳои соҳибхирад ишора карда, ташаққули шахсияти инсонро дар омезиши ақлу хирад ва маҳорату истеъдод таъкид месозад. Модарони офаридаи Фирдавсӣ шахсони мушфику меҳрубон ҳас-танд, ки аз нокомиҳои фарзандон месӯзанд, нисбати тақдири онҳо бетараф нестанд. Ин ҷо метавон аз модари Рудоба ёдовар шуд, ки тавонист бо ақлу хиради хеш духтарашро ба мақсад бирасонад ва бо Зол хонадор кунад. Яъне, дар нигориши шоир Синдухт зани борою тадбир аст ва дар ҷомеаи онрӯзаи падарсолорӣ тасвир кардани ҷуръату мардонагии зан аз побанди ҷаҳлу ҷоҳилияти замони худ набудани Фирдавсӣ дарак медиҳад. Бино ба гуфтаи Зайнаби Яздонӣ “.. заноне, ки дар “Шоҳнома” ҳамоса меофаранд, камтар аз мардон нестанд. Дар воқеъ, аз лиҳози ҷинсӣ бо мард фарқ доранд, аммо аз лиҳози рӯҳӣ ва шӯҷоату вафодорӣ чун мардон устувор ва побарҷо ҳастанд.”(12, с.50). Аммо Маҳмуди Ибодӣ дар ин андеша аст, ки “... занони “Шоҳнома” пеш аз он ки ашхоси ҳамосӣ бошанд, занонанд. Онҳо пеш аз он ки ашхоси ҳамосӣ бошанд, занонанд. Онҳо эҳсоси отифаи зан буданро аз даст надодаанд. Вақте ки ба рӯйдодҳои ҳамосӣ меомезанд, бо саликаи рағбат ва табиӣ ҷинсии худ амал мекунанд (9, с. 235).

Саолибии Нишопурӣ низ дар “Шоҳнома”-и мансури худ кӯшиш намудааст ба андозае аз тасвири Фирдавсӣ кам бошад ҳам, дар симои шахбонӯҳо Синдухт ва Катоюн мақоми ҷамъиятии занонро кушода, амалиёти онҳоро дар мавқеи танги оилаву оиладорӣ инъикос намояд. Аммо аз занони диловару нотарсе, ки дар “Шоҳнома”-и Фирдавсӣ роҳнамову муҳаррики мардони ҷанговаранд ва дар майдони муҳориба аз мардон боло меистанд, баҳусус Гурдофарид сухане нагуфтааст. Дар хусуси Гурдия, ки Саолибӣ ӯро дар асараш Курдия ном мебарад ва ӯ зану хохари Баҳроми Ҷӯбина, инчунин аз зеботарину диловартарини занонаш ба шумор мерафт, нақл намудааст. Фирдавсӣ ва ҳам Саолибӣ Гурдия-ро чун зани ҳоким ва сулҳҷӯй, дар корҳои давлатдорӣ матину дар муомила бо душман беҳамто нишон додаанд. Гурдия чанд маротиба Баҳроми Ҷӯбиноро панд дода ба роҳи рост равона кардани мешавад

ва таъкид мекунад, ки бо шоҳ Хусрави Парвиз тезутунд нагардида роҳи сулҳу ошті чӯяд, зеро Хусрав аз гавҳару табори номдори шоҳон аст:

*Бад-ӯ гуфт, ҷ- "Эй меҳтари чангҷӯй,
Чӣ гуна шудӣ неши Хусрав, бигӯй.
Гар ӯ аз ҷавонӣ шавад тезу тунд,
Магардон ту дар ошті рой кунд. (1, 9, с.45)*

Далериву паҳлавонии Гурдия аст, ки чангҷӯён ӯро ҳангоми бозгаштан аз Чин ба Эрон ба сипаҳсолорӣ бармегузинанд. Ӯ тамоми кӯшиши худро ба кор мебарад, ки то бародарро аз ҷанги Ҳурмузду Хусрави Парвиз боздорад. Баъд аз он ки бо супориши шоҳ Хусрав Баҳроми Чӯбиноро ба қатл мерасонанд, Гурдия гунаҳояшро ҳарошида, гесувонашро қанда гуфт: "Бародар ин аст кайфари касе, ки ба ҳудовандгори худ носипосӣ кунад ва ба сарвараш бишӯрад ва ба ҷанги шоҳон биравад. Баҳром гуфт: Дуруст гуфти ва рост ҳамин аст, ки ёд кардӣ ва сухане гуфт, ки дарунаи ин суруда аст: Сарнавишти бад аст, ки аз рӯи ситам бо мард бад мекунад, ҳеҷ кас бо тани хеш бад намекунад" (8, с. 336).

Ҳамин тавр, Фирдавсӣ ва Саолибӣ симои адабии занонро вобаста аз назари хеш ба сарнавишти инсонӣ замони мутобиқ намуда, тавачҷуҳи худро бештар ба ҷуръату шучоати занон, поксиритиву покдомани онон раҳнамун сохтааст. Занон маҳсусан дар "Шоҳнома"-и Ҳакими Тӯс назар ба "Шоҳнома"-и Саолибӣ на танҳо дар ишқу ошиқӣ вафодор тасвир шудаанд, балки тавре дар симои Гурдия мебинем, ин садоқату вафодориро дар шахсияти худ бо сифоти мардонагиву далериву шучоат пайваستاанд:

*Сӯи Гурдия номае буд ҷудо,
Ки эй покдоман, зани порсо!
Ҳамат ростиву ҳамат мардумӣ,
Сириштат фузуливу дур аз камӣ. (1, 9, с.234)*

Аз гуфтаҳои ғавқуззикр ба натиҷае омадан мумкин аст, ки ақоиди Фирдавсӣ дар мавриди зан саршор аз эҳтирому эътибор ба тавоноиву хирад ва заковату мардонагии ӯст. "Шоҳнома"-ро метавон аз зумраи аввалин асарҳои барҷастаи адабиёти олам донист, ки дар он шахсияти инсонҳо, бахусус занону духтарон бо ҳама тазоду ихтилофи ботинӣ тасвир шудаанд. Донишманди маъруф Ғулом Ҳусайнӣ Юсуфӣ ба ҳулосае мерасад, ки "Шоҳнома" китобест дархури ҳайсиати инсон, яъне мардумро нишон медиҳад, ки дар роҳи озодиву шарофату ғазилат талошу мубориза карда, мардонагиро намудаанд ва агар қомеъ шуда ё шикаст хӯрдаанд, ҳатто ба маргашон орзуи додгарӣ ва мурувату озодманиширо нерӯ бахшидаанд (11, с. 8).

Дигар аз нуқоти ҳеле муҳим изҳори садоқат ва вафодории зан дар "Шоҳнома" аст. Мавзӯи ишқ дар дар офариниши симои занону духтарон шоирро аз нав илҳом мебахшад. Фирдавсӣ дар офаридани шахсияти қаҳрамонон аз ин дунёи ишқу зебӣ баҳраманд гардида, ба тасвири сиришту маънавиёти занон тавачҷуҳи бештаре зоҳир кардааст. Дар "Шоҳнома" зан ба унвони мавҷуди вафодор ва фидокор муаррифӣ шудааст, ки вучуди худро фидои мардон мена-мояд, то ҳифозату ниғадории ононро таъмин намояд. Забехулло Сафо дар ин ҳусус навиштааст: "Занони "Шоҳнома" низ ҳар як ҳасоис доранд, ки болотар аз ҳамаи онҳо вафову авотиғи олии инсонӣ ва модарист (11, с. 244). Аҳмади Ранҷбар зимни таҳқиқи ин масъала дар ашъори Ҳакими Тӯс мушоҳидаи ҷолибе кардааст, ки "... намуди ҳамин вафодорӣ беш аз ҳад аст, ки бархе тасаввур кардаанд, Фирдавсӣ меҳодад байни зан ва мард фосила андозад ва беадолатӣ барқарор намояд, занонро асир ва дастнишондаи мардон қарор диҳад, дар

натиҷа ҳукуки ҳаққи ононро поймол намояд. Аммо ин гуна изҳори назарҳо бас дур аз андеша ва хирад аст (10, с. 178).

Зане, ки мавриди ситоиши Фирдавсӣ қарор дорад, нисбати шавҳари худ вафодору содиқ аст. Зимни изҳори ин масъала бархе аз занонро ном бурдан кифоя аст, ки дар пойдор гардидани ишқи худ мубориз буда, баҳри иҷрои мақсад иродаи қавӣ доранд. Рӯдоба, Таҳмина, Манижа, Ширин аз ин қабил занонанд. Қобили зикр аст, ки ҳамаи духтарони “Шоҳнома” бо тақозои муҳаббат ба шавҳар мебароянд, бисёре аз онҳо ба рағми хурوفоти қорӣ нахуст изҳори меҳру садоқат мекунанд.

Фирдавсӣ ҳоса дар симои Ширин мучассамаи безаволи ишқ ва садоқат, устуворӣ ва тавоноӣ, ба амалу мақсад ноил гаштанро эъти-роф намудааст. Ширин нисбати дигар занон мардона ва ошкоро амал мекунад, ки аз ҳунари шахсиятофаринии Фирдавсӣ дарак медиҳад:

*Чу бишнид Ширин, ки омад ситох,
Ба пеши ситох он ҷаҳондор шох,
Бад-он обдориву он некӯвӣ,
Забон тез букишод бар паҳлавӣ.
Ки “Шоҳо, ҳизабро, сипаҳбудтано,
Ҳуҷаста каё, гурди шеравжано!
Кучо он ҳама меҳру хунин сиришк,
Ки дидори Ширин буд онро тизишк? (1,9, с.290)*

Саолибӣ низ дар “Шоҳнома”-и худ ба симои Ширин нисбат ба дигар симои занони “Шоҳнома”-и Фирдавсӣ таваҷҷуҳи ҳоса зоҳир намуда, саъю кӯшиши ӯ дар расидан ба мақсади худро дар достони алоҳида бо номи “Достони Ширин” нақл намудааст. Мазмуну мун-дариҷаи ин дoston мочарои ишқи охирин ҳукмрони Эрони Сосонӣ Хусрави Парвиз ва Ширини нозанин дар бар гирифтааст, ки дар поён порас аз он меорем: “Ширин дар зебоию намакини бисёр саромад буд, чунонки то рӯзгори мо дар зебой ва бекостӣ ба ӯ дoston мезананд. Парвиз аз замони кӯдакӣ ба ӯ дил бохта буд... Ҳама чону дил ба ӯ дод ва чун мардумаки чашм аз таҳти дил дӯшташ дошт, зеро Ширин бо ҳама зебой бисёр хирадманд ва шавҳардӯст буд.” (8, с. 339).

Ширин Хусрави Парвизро барои сифоти мардонагиву самими-яти инсонӣ доштаниш дӯст дошт ва дар тасаввури ин зани ошиқ на ҳусни зоҳирии маҳбуб аввалиндараҷа аст, балки маънавиёт ва боти-ни ӯ. Ширин занест, ки бо далерию иродаи мустаҳкам ба пойдории ишқи худ даст ёфтааст ва ҳар гоҳ аз чониби Фирдавсию Саолибӣ аз Ширин сухан меравад, ба унвони зани порсою нуктадону арҷманд ёд мешавад, чунончи Фирдавсӣ аз забони худӣ ӯ мегӯяд:

*Басе сол бонуи Эрон будам,
Ба ҳар қор пушти далерон будам.
Наҷустам ҳамеша ҷуз аз ростӣ.
Зи ман дур буд қажжживу костӣ. (1.9.387)*

Дар нигориши Саолибӣ низ Ширин ҳамчун яке аз вежагӣ ва колои гаронбаҳое дар дарбори Парвиз ёдовар шуда, ӯро васф намуда чунин менависад: Дигар аз вежагиҳои даргоҳи ӯ Ширин буд ва қас дар зебой ва бекостӣ чун ӯ надида ва чунон буд, ки Абӯбакри Хоразмӣ гуфтааст: Ӯ хуршеде буд, ки ҳар гоҳ бармеомад, менамоёнд, ки ба баромадани хуршед ниёзе нест (8, с. 343).

Дар “Шоҳнома” дар баробари занони хубчехраву покизатинат занони дигаре ҳам ҳастанд, ки бо рафтори нохуш мавриди нақӯхишу сарзаниш қарор гирифтаанд. Фирдавсӣ ҳар кучо ки аз зани бузургманиш сухан мегӯяд, ӯро меситояд ва ҳар кучо ки

бо зани бадкуниш вомехурад, ўро накўҳиш мекунад. Дар “Шохнома” махсусан аз меҳрубонии Фаронак, кордонии Синдухт, далерии Гурдофарид, вафодории Фарангис, Манижаву Ширин, дилсўзии Катоюн, доноии Гурдия сухан рафтааст. Вале баъзан хислати нопоки зан низ аз чашми назари шоир дур нест. Ҳатто дар қиссаву ривоёти қадима ин нукта падидадор гаштааст. Чунончи, дар қиссаи “Мушқдона ва Шохизанон”, ки дар охири аҳди Сосониён арзи ҳастӣ карда ва миёни мардум машҳур будааст, ин хислати мутазоди зан собит гардидааст. Инчунин дар таъйиди ин қазия метавон аз достонҳои “Синдбоднома” ва “Тутинома” ёдовар шуд.

Ҳаками Тўсӣ зимни тасвири образи Судобаву Шаҳрнӯзу Арнавоз дар таъкиди хисоли нопоки зан аз ин осори ҷовидонаи ҷаҳони бостон бардоштҳое ба амал овардааст.

Чунин ба назар мерасад, ки дар достони “Сиёвуш” мо бештар шоҳиди таҳқиру сарзаниши зан ҳастем. Судоба бо дил боҳтан ба писари хеш саранҷом боиси кушта шудани ӯ ва натиҷаи пайдо шудани кин миёни эронӣну тўронӣён гардид. Дар ҷое Фирдавсӣ зан ва аждаҳоро канори ҳам қарор медиҳад ва ҳар дуи онҳоро нопоку шоистаи марг меҳисобад:

Ба гетӣ ба ҷуз порсозан маҷӯй,

Зани бадкуниш хорӣ орад ба рӯй. (1.3.47)

Саолибӣ низ Судобаро ҳамчун зани бешарму беҳаё, маккораю кинаварз тасвир намуда, чунин навиштааст:

“Судоба гуфт: Ба Худо савганд, ки савганде болотар аз ин нест, агар ба хоҳиши ман посух нагӯй ва ниёзи маро барнаёварӣ ва бар ман раҳм накунӣ, ман ҳам ба кинаварзӣ бо ту барҳоҳам хост ва туро аз сарзамини падарат берун хоҳам ронд ва дар рехтани хунат хоҳам кӯшид.” (8, с.115).

Дар ин порчаи овардашуда бори дигар беномусӣ, бадтинативу бадкоравии Судоба собит гардидааст, ки ҳатто аз рехтани хуни ноҳақ андеша намекунад.

Вале теъдоди занони покравтор дар “Шохнома” аз занони ношоиста басо бештаранд ва арҷманд шинохта шудаанд, бо он ки ҷо-ҷо аз занони бадкуниш ҳам ҳамосапардозӣ бузург сухан гуфтааст. Дар саросари ҳамосаи Фирдавсӣ танҳо дар саргузашти Судоба сухани носазо гуфта шудааст. Яъне дар баробари 16 зани бузургвор як зан хатокор шиносонида шуда ва ҳол он ки аз миёни қаҳрамонони мард чандин тан табоҳкор, бемаърифат, мардумкуш ба шумор омадаанд. Дар маҷмӯъ “Шохнома”-и Фирдавсӣ фарогири тасвири симои 60 нафар зан мебошад. Аз ин миён аксари онҳо номҳои зебои Фарангис, Фаронак, Ҷарира, Гурдофарид, Синдухт ва дигаронро доранд. 35 нафар аз табори шоҳӣ, 25 нафар аз табақаи поён ҳастанд ва тимсоли занон дар “Шохнома”-и Фирдавсӣ тақрибан 16,6% қулли образхоро ташкил медиҳад.

Дар “Шохнома”-и Саолибӣ, ки дар пайравии “Шохнома”-и Фирдавсӣ таълиф гардидааст, аз 60 нафар зане, ки дар боло зикр намудем, танҳо номи 7 нафари онҳо оварда шудааст, ки инҳо Рӯдоба, Синдухт, Судоба, Фарангис, Катоюн, Курдия, Ширин мебошанд, аммо дигар персонажҳои “Шохнома” бо номашон оварда нашудаанд ва танҳо бо ибораҳои “савгулӣ” ё “зан” ёдовар гардидаанд. Чунончи, номи Фаронак наомадааст, балки ҳамчун “зани Отибин” нақл шудааст: “Дар ҳамин рӯзгор зани Отибин, ки аз хонадони Тахмурад бордор буд...” (8.54). Ё ин ки Шаҳрнӯзу Арнавозро ном нагирифта Саолибӣ чунин навиштааст: “Шабе аз шабҳо, ки Заҳҳок миёни ду савгулии худ, духтарони Ҷамшед, бар тахти заррин хобида буд.” (8, с. 52).

Фирдавсӣ бештар ба сифатҳои далерӣ, хирадмандӣ, ҷанговарӣ аҳамият дода, Саолибӣ бошад, махсусан дар образи Ширин ба хус-ну ҷамоли онон бештар

мутаваҷҷеҳ шудааст. Чунончи, дар тавсиф-ҳои дар занон тасвиринамудаи Фирдавсӣ онҳо зирак, хушёр, пурхирад, ҷангҷӯй, камандафган, корзан, некдил, хушманд, моҳи пайкорсӯз, шӯҳи лашкаршикан; ташбехҳои ба кирдори шер, ба сони гурд, ду абрӯ камон, ду гесӯ каманд; сифатчинӣ: хунарманду бодонишу покрӯй, хирадманду равшандилу шодком, суманпайкару сарвболо ва ғайра ифода шудаанд.

Умумият ва тафовут дар шинохт ва офаридани чехраи зан аз ҷаҳонбинии ҳакимон маншаъ гирифтааст ва барои Фирдавсӣ муҳимтарин фазилатҳои инсонӣ комил дар бархурдорӣ аз фарри шоҳӣ, аслу насаби покиза, ақлу хирад ва мардиву паҳлавонӣ буда, дар занон низ ӯ маҳз ҳамин сифатҳоро ҷустааст. Ба ҳамин далел аст, ки аз кулли образҳои занон, яъне 60 нафар 35 нафар аз табақаи боло ҳастанд ва шучоату диловарӣ, суханвариву хушбаёнӣ, хирад-мандиву орифӣ, шарму озарм ва тавлиди инсонӣ нек аз сифотеанд, ки ба занони бузургманиш хос мебошанд. Фирдавсӣ дар осори га-ронбаҳои худ ва Саолибӣ дар “Шоҳнома”-и мансури худ аз хислатҳои неки занон изҳори андеша намуда, ин тоифаи инсонҳоро чун мазҳари зебоиву муҳассанот нишон додаанд. Дар осори ин ду адиб занон намояндагони табақаҳои гуногуни ҷомеа буда, зимни тасвири чехраву хислату рафтор байни онҳо кам тафовут мушоҳида мешавад. Фирдавсӣ ва ҳам Саолибӣ, ки гарчанде дар дараҷаи зинаи офариниши симову чехраи зан аз нигоҳи Ҳакими Тӯс набошад ҳам, ба андозае муваффақ шудааст, ки силсилаи образҳои занони поктинатро бо сифатҳои бехтарини модар, ҳамсар, ёр ба риштаи тасвир кашанд. Ва дар зимн нигоҳи худро ба ҷойгоҳи зан дар ҷомеа, нақши ӯ дар бақои оила ва хушбахтии оилавӣ, саҳми ӯ дар тавлид ва тарбияи фарзанд ошкор намоянд. Ҳарчанд ин адибон дар замони зулмпарвари асримиёнагӣ зиндагӣ кардаанд, аз эҷоди онҳо махсусан ва бавижа аз шоҳасари Абулқосими фирдавсӣ маълум мешавад, ки пурра таҳти таъсири истибдоди давр набуда, симои занонро ба ин вачҳ арзёбӣ кардаанд. Одоби шавҳардорӣ, шарму озарм, диловарию шучоат, ширингуфторию хушсуханӣ бехтарин сифоти зани порсо аст ва инсонҳои офаридаи муаллифон аз ин ҷиҳат бархурдоранд. Ин занон бо мардон баробар дар ҳамаи зинаҳо ҳастанд ва байни онҳо ихтилофу фарқият мавҷуд нест.

Пайнавишт:

1. Фирдавсӣ, Абулқосим. *Шоҳнома*. Дар 9 ҷилд.-Душанбе: Ирфон, 1965.
2. Фирдавсӣ, Абулқосим. *Шоҳнома*. Дар 9 ҷилд.-Душанбе: Адиб, 1988.
3. Фирдоуси. *Шахнаме*. Том девятый. Критический текст / Составитель текста А. Е. Бертельс. Под редакцией А. Нушина.-М.: Наука, 1971. -399 с.
4. Фирдоуси. *Шахнаме*. Том пятый. Перевод Ц. Б. Бану-Лахути и В.Г. Берзнева. -М.: Наука, 1984.-390 с.
5. Бертельс Е.Э. *История персидско-таджикской литературы*. Избранные труды. Том 1.-М.: Изд-во вост.лит.-ры. 1960 – 556 с.
6. Бобокалонова Ч. Ҷанбаи асотирии баъзе образҳои занони “Шоҳнома” // *Зан, адабиёт ва ҷомеа*. -Душанбе, 2000. -С. 13-23.
7. Ёдкарди Фирдавсӣ ва “Шоҳнома”-и ӯ (маҷмӯаи мақолаҳо). -Хучанд, 1993.-104 с.
8. Нишопурӣ, Саолибӣ. *Таърихи гузар-ус-сияр маъруф ба “Шоҳнома”-и Саолибӣ*. -Душанбе: Бухоро, 2014. - 447 с.
9. Ибодидён Маҳмуд. *Фирдавсӣ ва суннату навоварӣ дар ҷамосасароӣ* – *Техрон: Интишороти Гуҳар*. Бидуни соли нашр.-353 с.
10. Ранҷбар, Аҳмад. *Ҷозibaҳои фикрии Фирдавсӣ*. - *Техрон: Муассисаи интишороти Амири Кабир*, 1379. -464 с.

-
11. Сафо Забехулло. Таърихи адабиёт дар Эрон. Ҷилди I.-Техрон: интишороти Фирдавс, 1372
 12. Яздонӣ Зайнаб. Зан дар шеъри форсӣ (Дирӯз-имрӯз)-Техрон: Фирдавс, 1378. -522 с.

Reference Literature:

1. Firdawsi, Abulkosim. *Shoh-Name*. In 9 volumes. - Dushanbe: Cognition, 1965-66.
2. Firdawsi, Abulkosim. *Shoh-Name*. In 9 volumes. - Dushanbe: Man-of-Letters, 1988.
3. Firdawsi. *Shoh-Name*. –V.9. Critical text. Compiler of the text A.E. Bertels. Under the editorship of A. Nushin. - M.: Science, 1971. – 399 pp.
4. Firdawsi. *Shah-Name*. –V.5. Translated by Ts. B. Banu-Lahuti, V.G. Berzneva. – M.: Science, 1984. – 390 pp.
5. Bertels Ye.E. *The History of Persian-Tajik Literature. Selected works*. –V.I. - M.: Publishing-house of Oriental Literature, 1960 – 556 pp.
6. Bobokalonova J. *Mythical Aspect of some Images of Women in "Shoh-Name" // Woman, Literature and Society*. –Dushanbe, 2000. – pp. 13 - 23.
7. *Memoirs of Firdawsi and his "Shoh-Name"* (collection of articles). – Khujand, 1993. – 104 pp.
8. Nishapuri, Saolibi. *The History of Ghurar-us-Siyar Known as "Shoh-Name" by Saolibi*. - Dushanbe: Bukhara, 2014. – 447 pp.
9. Ibodiyon Mahmud. *Firdawsi and Sunnah Innovation in Epic* - Tehran: Guhar, without mentioning of the year. – 353 pp.
10. Ranjbar, Ahmad. *Firdawsi's Ideological Attractions*.- Tehran: Great Amir, 1379 hijra. – 464 pp.
11. Safo Zabehullo. *The History of Literature in Iran*. – V.I. - Tehran: Firdaws Editions, 1372 hijra.
12. Yazdoni Zainab. *Woman in Persian Poetry (Yesterday-today)*. - Tehran: Firdaws Editions, 1378. – 522 pp.